

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

УДК 316. 7. 001. 572 : [303. 1 + 801. 73]

Парахонський Б.О.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КУЛЬТУРОЛОГІЇ

У статті розглядається розвиток теоретичних парадигм культурології, за допомогою яких описується феномен багатоманітності культур. Виділяються характерні ознаки різних моделей культури на основі еволюційної, психологічної, знаково-символічної парадигм. Даються характеристики когнітивного підходу в культурології, висвітлюються особливості сучасного визначення предмета культурології та основні напрями її розвитку на перетині історичних та антропологічних досліджень.

Витоки культурологічного знання сягають глибокої давнини, ще тих часів, коли античний історик Геродот першим почав описувати країни й народи відомого йому світу. В уявленні Геродота історія - це не тільки значні історичні події, пов'язані з греко-перськими війнами, а й повсякденне життя народів, їх звичаї та вірування. В його праці є літературні та казкові сюжети, а також викладаються певні уявлення щодо політичного устрою. Звісно, тут ще не йдеться про систематичний та послідовний опис культур. Рівень наукового мислення ще не дозволяє належним чином відокремити справжні знання від вигадок та міфологічних уявлень, однак тут наведено багато цікавих спостережень, зібрано великий історико-культурний матеріал, що надає можливість поглянути на світ очима античної людини.

Стародавні еллінські та римські історики продовжили традицію висвітлення різних культур. Цьому сприяло поширення контактів елліно-римської цивілізації з різними країнами внаслідок військової експансії та встановлення нових торговельних відносин. Знайомство з іншими культурами мало велике практичне значення для державних утворень імперського типу, оскільки управління іншими народами вимагало достовірних уявлень про їх соціальний устрій, вірування, звичаї.

Середньовіччя поступово втрачає цю традицію об'єктивного висвітлення інших куль-

тур і на передній план виходить міфологізаторське описування чужих народів, що перебувають поза християнським світом. Хрестоносцям, що йшли звільняти Гроб Господній, важливо було підкорити країни ісламу та встановити свої порядки, не звертаючи уваги на власну культуру аборигенів. Але розвиток торгівлі та потреба у політичних контактах стимулювали мандрування на Схід, і у звітах Марко Поло або Плано Карпіні, Афанасія Нікітіна та інших мандрівників ми бачимо багато цікавих відомостей про культуру інших країн.

З відкриттям Америки та морського шляху до Індії знання про культури народів світу почало швидко зростати. До військово-політичної та торговельної експансії країн Європи як чинників, що стимулюють збільшення культурологічних знань, додається інтенсивна місіонерська діяльність католицької церкви, зацікавленої у поширенні своїх впливів серед інших народів. З кінця XVIII ст. посилюється потяг дослідників до вивчення власної народної культури у зв'язку із формуванням національної свідомості, власної особливості.

Внаслідок цих процесів у XIX ст. обсяг накопичених знань про культуру досяг такого рівня, що виникла необхідність їх теоретичного осмислення. Виникнення перших культурологічних концепцій, що пояснюють формування культури, механізми її функціонування, і

становить ту межу, коли можна говорити про культурологію як науку.

1. Головні парадигми культурологічного пізнання

Еволюційна парадигма. Першою концептуальною схемою, що визначила культурологію як науку, можна вважати еволюційну. Засновниками еволюційної теорії є такі видатні вчені XIX ст., як Г.Спенсер, Л.Морган та Е.Тейлор. Спираючись на методологічну схему вчення Ч.Дарвіна про походження біологічних видів, Г.Спенсер розробляє засади еволюційної теорії людського суспільства. Л.Г.Морган у праці "Ancient Society" (1877) висуває ідею стадіального розвитку людства, в основі якої лежить припущення про три головні стадії культурного розвитку людського суспільства. Кожна з них визначається технологічним рівнем знарядь праці та супроводжується змінами родинних стосунків і форм власності. Перша стадія - "дикунство", друга - "варварство", третя - "цивілізація". Е.Тейлор у праці "Первісна культура" розглядає різні аспекти архайчного суспільства у єдності матеріальної та духовної культур.

Еволюційний напрям дістав нового розвитку в сучасній культурології у вигляді *неоеволюціонізму*, засади якого були розроблені Лесли Уайтом і розвинені М.Саліно, Р.Раппортом, Л.Вайдою, М.Харісом, Р.Карнейро, Р.Неролом та іншими дослідниками. Неоеволюціоністи намагалися поєднати еволюціонізм із функціоналістською та дифузійністською концепціями, широко використовуючи компаративні методи дослідження.

Головні засади неоеволюціоністського напрямку:

1) біологічна будова людини є відкритою щодо зовнішніх подразників; після її завершення людина створює культурні механізми, що дозволяють їй існувати в різних екологічних умовах;

2) застосування еволюційної моделі природного відбору до культурних конструкцій з біологічною основою дозволяє уточнити механізми вироблення культурних моделей в різних спільнотах людей.

Загальне та особливе в розвиткові культур є ключовою проблемою еволюціонізму. Вихідним припущенням тут є, зокрема, те, що на первісних стадіях усі людські популяції не розрізнялися за своїми психічними характе-

ристиками, відмінність виникає внаслідок культурної діяльності різних спільнот. Людська культура функціонує приблизно однаково в усі часи. Природу людини слід розглядати як постійну величину, тоді як культурні відмінності є засадничою умовою культурної еволюції. Культурна еволюція визначена як підвищення ступеня складності та організованості соціокультурних систем. Нарощування складності відбувається завдяки диференціації соціокультурних структур, спеціалізації соціокультурних функцій, інтеграції структур та функцій на новому рівні організації.

Під культурою тут розуміють сукупність позагенетичних засобів, моделей поведінки, що забезпечують зв'язок людської спільноти з оточенням. Найсуттєвішими вважаються культурні явища, що сприяють адаптації людини до оточення. Неоднаковість є головним принципом розвитку культури. Культура як адаптаційна система змінюється в межах екологічної системи в напрямі досягнення рівноваги. Порушення балансу між соціумом та оточенням призводить до стимулювання чинників пристосування на основі культурної системи. Культура включає механізм зворотного зв'язку з оточенням, негативного (підтримка рівноваги) та позитивного (управління змінами) типу.

Соціокультурні системи в суспільстві утворюють певну ієрархічну шкалу розвитку відносно деякого ключового параметра (технологія, економіка, соціальна організація), пов'язаного із виробництвом. Це найбільш суттєві аспекти культури, що обумовлюють адаптивні зміни. Похідними від них є зміни в ідеакреативній сфері культури (релігія, пізнання, мистецтво тощо). Багатоманіття культур можна пояснити різними конфігураціями первісних та вторинних рівнів культури.

Послідовні зміни в локальних культурах визначаються як специфічна еволюція, тоді як послідовність стадій або рівнів інтеграції, загальних для всіх культур - як загальна еволюція. Природний добір - це механізм утримання та трансляції культурних феноменів, які сприяють адаптації. Еволюціоністи відстоюють ідею їх незалежного виникнення, тоді як їхні опоненти дифузійністи - ідею поширення шляхом запозичення. Факти свідчать, що біологічно обумовлені культурні явища виникають незалежно, тоді як форми власне культурної творчості - результат запозичень.

У XIX-XX ст. продовжувалось накопичення емпіричного матеріалу, зокрема, в історичній площині знань про культуру. Це відбувалося в межах, скажімо, американської традиції історії культури (Robert Lowie, Clark Wissler, Alfred Kroeber, Franz Boas та ін.), французької школи історичної антропології (школа "Анналів" та їх послідовники тощо). Фундаментальні узагальнення історико-культурних процесів були зроблені К.Ясперсом та А.Тойнбі.

Психологічний підхід до проблем культури виникає наприкінці XIX ст., коли школою Вундта було започатковано процес вивчення так званої "психології народів" у спільному полі психологічних та етнографічних проблем. Згодом, з виникненням нових методологій в психології (психоаналіз, гештальтпсихологія, біхевіоризм та ін.), проблеми культури розглядаються в новому вимірі.

Течія "*психокультурного аналізу*" виникає в США у 40-х роках XX ст., поєднуючи в собі течії функціоналізму, психодинаміки особистості, когнітивізму. Її представниками були А.Кардінер, Р.Бенедикт, М.Мід, Е.Сепір та ін. Головним предметом досліджень стають процеси набуття індивідом культурного досвіду, а також формування та трансформації особистості на різних стадіях життєвого циклу, вивчення механізмів трансляції культури від покоління до покоління (інкультурація, соціалізація); інституціоналізації індивідуальних різноманітностей. Одним із головних методологічних принципів цього напрямку є редукціонізм - зведення до некультурних сфер людини (біологія, психологія).

В цьому напрямі домінує визначення культури як сукупності інформації, взірців поведінки та діяльності; культурова система є відкритою, вона еволюціонує під впливом філогенетичних змін у фізіологічній конституції людини та екологічних параметрів; джерелом людських змін є мозок людини, зміна станів якого в житті організму модифікує поведінку. Головні поняття цього напрямку: база, структура особистості, модальна особистість, національний характер, що в різні часи розроблялись такими вченими, як А.Кардінер, Р.Лінтон, М.Мід, А.Уоллес та ін.

Основними тематичними напрямками досліджень психологічної парадигми є: механізми відтворення однорідності в культурі; засоби організації культурної різноманітності;

механізми культурних змін. Зокрема, велика увага приділяється проблемам соціалізації, яка зумовлює те, що кожне наступне покоління є характеристичним відтворенням попереднього; вивченню дитячого досвіду і поведінки дорослого за допомогою методів психоаналізу; виявленню ключових тем культури (від Шпенглера та Ніцше).

Вважається, що приховані цілі, конфлікти, ключові теми в культурі генерують притаманні суспільству засоби адаптації. Формування базової структури особистості в процесі соціалізації, визначеної дитячим досвідом, є однаковим для всіх в однорідному соціальному середовищі при однакових засобах виховання дітей. Така структура підкріплена індивідуальним засвоєнням домінантних тем культури, які виокремлюють соціально значущі ситуації. Культура вважається неоднорідною, утворюваною багатьма різними індивідами та групами, що перебувають у стані конфлікту або кооперації.

Починаючи з другої половини XX ст. психологічний напрям у вивченні культури трансформується у бік рефлексії власних засад з'ясування предмета досліджень, уточнення основних понять та категорій. У 70-ті роки з появою збірки праць "Психологічна антропологія" за редакцією Ф.Хью нова дисципліна отримує загальне визнання. На відміну від психології, яка вивчає структуру особистості та її психичні стани, акцент тут робиться на вивченні особистісних рис, які визначають приналежність індивідууму до певної групи, на співвідношенні зовнішнього і внутрішнього в життєвому функціонуванні особистості.

Знаково-символічний вимір культури. Цей напрям інтенсивно розроблявся у філософії культури Е.Кассіра та його послідовниці С.Лангер. Йдеться про вивчення культури як організації людського досвіду у символічній формі. У множині культурних форм виокремлюються певні спільні засади їх побудови. Згодом питання знаково-символічної побудови культури розроблялись у межах структурної антропології, що була конституїрована у якості наукової дисципліни завдяки працям К.Леві-Строса, зокрема "Структурній антропології". Цей напрям пов'язаний також із когнітивною антропологією (етнонаукою), етносемантикою і звернений до вивчення механізмів генези та побудови символічних систем у культурі., Акцент робиться

на пошуку саме загальних, універсальних принципів внутрішньої організації феноменів культури.

Структурна антропологія базується на методології структуралізму, дуже розвиненої в площині лінгвістики та літературознавства. Її головна проблема полягає у визначенні співвідношення генетичної програми культури та можливостей вдосконалення здатностей людини до пізнання в процесі культурових змін. Верифікація здійснюється шляхом зіставлення уявлень про культуру із знанням психіки людини.

Культуру розуміють як сукупність символічних систем, визнаваних членами спільноти і сформульованих на основі інваріантних психічних принципів. Культури неможливо розглядати під кутом зору єдиної шкали розвитку. Вони є результатом дії психологічних принципів в різноякісному природному середовищі. Фізичний світ (природа) забезпечує сировину, яка перетворюється людиною згідно із її потенційними можливостями у різні, але структурно подібні символічні форми.

Так, скажімо, в аналізі міфів неможливо шукати приховану тут "історичну реальність", оскільки творення міфів - це реалізація спроможності людини при засвоєнні нового соціального досвіду створювати його символічні аналоги. Міф - це структура, що пов'язує мовний пласт культури з більш генералізованим рівнем.

Універсальна логіка трансформацій дозволяє розчленовувати й упорядковувати безпосередній потік життєвих переживань, накладає специфічний порядок на багатоманітний життєвий досвід. Головним механізмом культури тут є схема бінарних опозицій, серед яких засадничою є схема "природа-культура". Механізми трансформації й символізації є іманентними формами несвідомої активності людини. Структури позасвідомого є інваріантними формами, що забезпечують структурування форм сприйняття та трансформацію їх в уявлення й символічні форми. Для пояснення культурних явищ потрібно з'ясувати тип структури, яка лежить в основі певного культурного феномена.

Когнітивна антропологія. Важливим напрямом культурологічних досліджень на цей час є течія когнітивної антропології, для якої вихідним є положення про здатність людей переробляти інформацію, виражену в когні-

тивній функції або функції Его, яка забезпечує регулювання відносин індивіда з оточенням через селективність сприйняття, навчання, мову та інші форми символічної комунікації. Тому важливе значення має когнітивна упорядкованість світу. Інтегрований продукт людського досвіду - ментальний образ, упорядкована сукупність різноманітних уявлень про навколишній світ та про себе. Тут можливі три виміри: оцінювальний, описовий, інструментальний. Така репрезентація реального світу є засадничою для прийняття рішень. Оскільки сприйняття реальності різне, різними є і мотиваційні структури. Образ реальності, когнітивні карти спричиняють взаємонепопорозуміння у спілкуванні, але саме тому - й інтенцію до пошуку взаєморозуміння, коли в цьому виникає потреба.

2. Культурологія як наукова дисципліна

Визначення культури. Слід обережно ставитися до пошуків єдиного визначення культури, оскільки це завжди викликає безліч суперечок і справа закінчується тим, що в кожному напрямі дослідження культури використовуються власні робочі визначення. Можна лише окреслити загальне коло питань, що так чи так виникають перед кожним дослідником.

У цій статті дотримуватимемося загальних концептуальних положень, розроблених К.Леві-Стросом. Під "культурою" він розуміє комплекс явищ, протиставлених "природі", незважаючи на всю умовність такого протистояння. Природа є матеріалом для культури у вигляді здатності людини специфічно означувати навколишній світ як власне середовище існування та поле діяльності.

Втім, оскільки є багато даних про існування культурних форм не тільки у людини, а також у тварин і навіть приматів, застосовують поняття "протокультури" як системи позагенетичного передавання інформації про навколишній світ і форми активності в ньому. Вивчення різноманітних "протокультур" дає можливість глибше зрозуміти процеси походження людини та її світу, механізми, що визначають функціонування людської культури, а з другого боку, - окреслити відмінність та специфічність власне людської культури як основного предмета культурології.

Ми не зможемо зрозуміти характер і масштаби впливу культури на життя суспільства, коли трактуватимемо її вузько, як сукупність

того, що роблять діячі культури, письменники, митці у своїх творчих майстернях, а зв'язок культури з державою - як те, що перебуває у віданні міністерства культури (тобто управління різними культурними закладами, музеями, театрами, клубами тощо). Сучасне розуміння культури значно відрізняється від таких звичних уявлень, а також від класичного розуміння культури як сукупності пам'яток культури.

Від самого народження людина входить у вимір культури і оволодіває поступово тими її кодами, що дозволяють упорядковувати як власну поведінку, так і стосунки з іншими людьми, дають можливість ефективно орієнтуватись в цьому складному та багатовимірному світі. Тобто людина оволодіває мовами культури, що дозволяють їй виявляти себе в поведінці, мисленні, спілкуванні. Свідоме ставлення до світу передбачає такий рівень культурного розвитку людини, що певною мірою виводить її за межі існуючих стереотипів, норм, цінностей і дозволяє створювати нові, більш вдосконалені або більш узгоджені з потребами часу.

Сучасна наука розглядає культуру в контексті соціальної історії як систему життєвих орієнтацій людини, як реально існуючу конфігурацію свідомості різних верств суспільства (ментальність). Тобто культуру слід розуміти дещо ширше, а саме - як сферу духовної, ціннісної, комунікативної організації суспільства, що визначає норми поведінки, мислення, почуття людини, різних верств населення і нації в цілому. Таким чином, предметом вивчення культурології або культурної антропології є людина, сформована певною культурною традицією. Тут поєднані історія та сучасність, теоретичний та емпіричний рівні знання, розуміння загальних процесів та практичний досвід.

Теорія культури або культурологія - є, власне, рефлексією тих впорядкованих емпіричних практик, що існували історично або склалися у сучасному житті. Це наука про людину як істоту, сформовану історично та соціально, а не тільки біологічно. Тому науковому аналізу підлягає широке коло явищ, починаючи від матеріального упорядкування умов життя до формування свідомості та соціальних почуттів. В абстрактному розумінні - це наука про структури порядку. Культурологія з певних позицій теоретично інтерпретує

та пояснює загальні причини виникнення будь-якого порядку в світі людини (політичного, економічного, етичного, соціального, релігійного, естетичного тощо), а також загальні закони, від яких цей порядок залежить.

Сучасна культурологія, або, як її називають на Заході, культурна антропологія (соціальна та історична антропологія), - це галузь знань, зорієнтована на вивчення людини в її культуровому вимірі. Вона є провідним напрямом пізнання у сфері гуманітарних наук, нині дуже розгалуженим, хоча як окрема галузь знань про людину культурологія виникла порівняно недавно - у XIX ст. Культурна антропологія інституціоналізована у вигляді наукових асоціацій, товариств, які існують в багатьох розвинутих країнах.

Поширюється практичне застосування культурно-антропологічного знання. Воно тепер існує не тільки в музеях та університетах, як за класичної доби, його потребують і такі сфери діяльності, як бізнес, менеджмент, міжнародні відносини, суспільні зв'язки, право, соціальна робота, охорона здоров'я, господарська практика. На базі культурної антропології розробляються програми регіонального соціокультурного розвитку, міжнародного співробітництва.

Культурологія в сучасному світі. Об'єктивними засадами розвитку культурологічних знань, що обумовили їхню сучасну тематику, є насамперед соціально-економічні чинники. Річ у тому, що повоєнний світ вступив у період динамічного та інтенсивного розвитку, який призвів до загострення старих і виникнення нових цивілізаційних проблем (поляризація між бідними та багатими країнами, велика різниця рівня технологічного розвитку, урбанізація та проблема розселення й зайнятості, міграція та екологічна криза, енергетична та сировинна кризи тощо).

До цього кола проблем можна додати і проблеми політичні - розпад колоніальних імперій і поширення націоналістичних тенденцій та рухів, виникнення нових форм неокolonіальної залежності, локальні війни та зростання міжнародного тероризму. Ці проблеми стимулювали порівняльно-культурні дослідження, спрямовані на усвідомлення відмінності культур, механізмів розгортання міжкультурних напружень та конфліктів, а

також на вивчення можливостей їх цілеспрямованого врегулювання.

Нарешті маємо також й низку соціально-психологічних чинників. Інтенсифікація міжнародного спілкування призвела до необхідності розвитку стандартизованої мови - мови масової культури, що на цей час є глобально поширеною. Внаслідок інтеграційних процесів загострюються культурно-ідентифікаційні процеси: етнічні, конфесійні, тендерні, локально-групові та інші, що спричинює як міжособистісні, так і міжгрупові конфлікти. Динаміка соціокультурних змін набуває таких масштабів, що люди просто не встигають адаптуватися до цих змін, що знов веде до посилення напруження між людиною та її середовищем.

Головною темою культурно-антропологічних досліджень завжди була і є тема співвідношення уніформного та багатоманітного в загальному просторі культурних явищ. Тому провідним принципом культурології є, на наш погляд, розгляд проблем локальної культури в контексті загальносвітових цивілізаційних процесів. Допоміжним принципом виступає порівняльний аналіз соціокультурних проблем України з аналогічними проблемами в інших країнах світу.

Серед найпекучіших проблем сучасної культурології можна назвати такі:

а) розробка основних понять і категорій, створення мови опису ментальних явищ. З'ясування історичних горизонтів і перспектив розвитку української ментальності в контексті світової культури;

б) аналіз існуючих в різних культурах систем орієнтацій, вивчення засобів членування культурного простору, систем виміру реальності, фіксації культурного досвіду і його трансляції, створення текстів і функціонування знакових систем культури;

в) вивчення стереотипів і стратегій поведінки, аналіз форм побудови носіїв культурних цінностей, аналіз кодів поведінки, соціальних ієрархій цінностей, рівнів розвитку етнічної свідомості;

г) аналіз історичних систем комунікації, форм міжетнічного і міжкультурного взаємовпливу, схем інформаційного обміну, вивчення семіотичного середовища;

д) дослідження форм сприйняття і рефлексії, структур інтенцій, форм самоопису культури;

е) аналіз дискурсу як форми виявлення ментальних структур свідомості.

3. Методологічні домінанти сучасної культурології

Методологія історії. Відомий західний історик Петер Бурке на запитання про майбутнє європейської історичної науки визначив кілька головних тенденцій, що, на його думку, домінуватимуть у наступному столітті.

По-перше, вважає дослідник, така течія історичної думки ХХ ст., що відома під назвою "нової історії" (школа "new history" включає "історію повсякденності" у Німеччині, "мікроісторію" в Італії, "історію ментальності" у Франції, "історію знизу" в Англії тощо), оновлюватиметься в інших формах. Їх існування пов'язане з досвідом романістів ХХ ст. (А.Хакслі, У.Фолкнер), які намагаються уявити події з кількох точок зору. Політична історія переглядатиметься, але не з тим, аби знову повернутися до якої-небудь превалюючої позиції. Вона буде тісніше пов'язана з іншими видами історії.

Другим напрямом є актуальний для сучасності інтерес до проблем навколишнього середовища. Це стимулюватиме історичну науку до вивчення "еко-історії", тобто досліджуватимуться багатовимірні процеси взаємодії людського, тваринного та рослинного світів.

Третьою тенденцією є взаємодоповнення "мікроісторії" та "макроісторії", оскільки вони не суперечать одне одному.

Нарешті, найбільш важливим викликом для історичних досліджень з боку майбутнього є потреба у створенні загальної історії світу, в якій чоловіки та жінки, правителі та підлеглі, центр та периферія, чорні та білі, ортодокси та неортодокси - всі матимуть право власного голосу. Йдеться про своєрідну "поліфонічну" (в дусі М.Бахтіна) історію людства.

Слушність такого погляду на майбутнє історичної науки полягає в тому, що саме таким чином накреслюються нові методологічні орієнтири осмислення історичних явищ, пов'язані з переглядом, власне, того, що ми зазвичай вважаємо історією. Водночас це потребує заглиблення у філософське обґрунтування методологічних проблем, таких як можливість інтегративного погляду на історію, що існує на різних рівнях і в різних вимірах, визначення онтології історичних процесів, а також пошук інтенціональних надособистісних

структур, що мотивують вчинки колективів, груп та окремих історичних діячів. Філософською проблемою є створення загального методологічного простору, де можна поєднати "мікроісторію", "екоісторію" та поліфонію історичних явищ.

Нова гуманітаристика. Наявність подібних проблем вимагає пошуку нової парадигми гуманітарного знання, створеної на засадах філософсько-методологічного проникнення в суть того, що має відбутися в пізнавальних процесах наступного тисячоліття.

Певним орієнтиром на цьому шляху може слугувати праця відомого філософа-методолога К.О.Апеля "Розуміння та пояснення" (1979), в якій автор намагається перетворити трансцендентальну методологію І.Канта в більш сучасну трансцендентально-прагматичну, спираючись на філософсько-методологічний досвід XX ст.

Відправною точкою для розуміння порушеної філософом проблеми являється дискусія у філософії соціального пізнання щодо статусу гуманітарного знання взагалі. Так, представники позитивістської методології науки (О.Конт, Гемпель, Нагель та ін.) вважають, що соціальне пізнання за своїм статусом не може відрізнятися від наук природничого циклу. Прогрес у соціальних науках пов'язаний із засвоєнням ними стандартів та методів природничих наук, що досягли більш високого рівня розвитку. Ідеал "єдиної науки" передбачає необхідність сконструювати каузальне пояснення тих або інших явищ на засадах загальних законів і теорій, що мають емпіричне підтвердження. На наукові висновки аж ніяк не можуть впливати характер особистості вченого, його ціннісні уявлення.

Інша позиція діаметрально протилежна і пов'язана з герменевтичною методологією (Дільтей, Гадамер, Уінч, Тейлор). Її представники звертають увагу на спорідненість соціального пізнання з формами людської духовності та культури. Вони вважають, що об'єкти соціальних наук унікальні, мають особливу природу і тому логіка їх пізнання не може скористатися досвідом методології природничих наук. Вірування, практичні дії, норми та цінності, ролі та інституції за своєю суттю є такими явищами, яким надана значущість. Вони пов'язані зі створенням систем значень. Тоді виникає питання про можливість об'єктивності соціальних наук, загальних законів,

що ними встановлені, істинності знань, що ними вироблені. Чи можна вважати знання, виведене за допомогою герменевтичних процедур, справді науковим поясненням явищ? Як можна наполягати на об'єктивному характері соціального знання, не звертаючись до понять та категорій природничих наук, тобто притаманного їм методологічного апарату?

За Гемпелем, подія може вважатися поясненою з наукової точки зору, якщо вона описана згідно з множиною універсальних закономірних гіпотез, враховуючи також і множину можливих негативних початкових умов. Багато пояснень, що ними користуються соціальні науки, мають лише регулятивне значення, а багато законів мають статистичний характер. Заперечуючи це, У.Дрей доводив, що такі пояснення та статистичні узагальнення аж ніяк не вирішують проблеми загальних законів історії та соціальних наук, оскільки потрібно не лише пояснювати події, але також розкривати їх значення, їх власну раціональність як дій, що скеровані людським розумом. Це потребує, власне, розуміння внутрішнього зв'язку між подією та її мотивацією.

В герменевтичній традиції маємо також своєрідні пошуки визначення критеріїв власного знання. За Гадамером, розум усвідомлює, що людське знання обмежене і залишатиметься обмеженим, навіть якщо це є усвідомлення власних границь. Герменевтична рефлексія таким чином намагається розвинути самокритицизм мислення, свідомості, критицизм, який трансформує усі власні абстракції, а також наукове знання, на ціле людського досвіду. Більше того, на думку вченого, філософія, яка не завжди повинна бути критикою традиційних спроб мислення, є актуалізацією такої герменевтики, що зміщує всезагальні структури, вироблені в семантичному аналізі в континуумі перекладу, та розуміння, в якому ми живемо та помираємо.

Шлях, який обирає К.О.Апель, можна визначити як деякий синтез обох напрямів. Він заперечує концепцію єдиної науки, але також вважає недостатнім і герменевтичний релятивізм.

Провідною для раціональної трансцендентально-прагматичної рефлексії є позиція, що дає змогу висвітлити різні пізнавально-конститутивні інтереси в обґрунтуванні теоретико-пояснювальних, герменевтичних, ідеолого-прак-

тичних або соціальних знань. Така позиція припускає розподілення дій та практичних інтересів, не придатних конституювати значення життєвого світу, припускає аргументативний дискурс, верифікацію або легітимізацію, критику будь-якої теоретичної та практичної (етичної, юридичної, інституціональної) валідності тверджень на рівні філософського аналізу.

Філософ вважає за можливе та необхідне звільнити поняття науки від сциєнтистських обмежень і включити в нього як експансивний метод, так і можливість охоплення цим поняттям нормативної фундації, згідно з якою акти пізнання дають відповідь на фундаментальні питання людства методологічно визначеним, дисциплінарним шляхом.

Згідно з цією перспективою стає можливим переглянути пізнавальні настанови, що виходять зі сфери донаукових комунікацій і спираються на прийнятні тут пояснення щодо причин та інтенцій дій. Спиратись потрібно на досягнення методологічної науки. Цей крок за своїм значенням ідентичний руху в напрямі теоретичного виправдання дій та їх каузаль-

ного пояснення як подій. Тобто це крок до пояснення та об'єктифікації розуміння.

Особливий статус ученого в соціальних науках полягає в його трансцендентальній та прагматичній детермінації. Він є суб'єктом пояснення в соціальних науках, але також - членом людської спільноти, яка не спроможна сама бути об'єктом мотивованого пояснення та предикації, бо діє як ко-суб'єкт історично інноваційної деліберації, наукового планування та соціальної технології.

Зрозуміти людську поведінку можна лише шляхом дистанційованого каузального пояснення об'єктивованих мотивів, які, в міру можливості, виключають різні інтерпретації. Така методологічна фігура дозволяє пояснити, яким чином критична реконструкція соціальних наук компенсує технологічно релевантні, квазі-номологічні соціальні науки. Ключ для розуміння цієї функції знаходиться в методологічно релевантній ролі саморефлексії. Остання не має жодного значення для сучасної сциєнтистської методології, але відіграє провідну роль у методології трансцендентально-прагматичній.

Parakhonsky B.A.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF CULTURE STUDIES

A questions of development theoretical paradigmas of the anthropology which describe multiplicity of cultures are considered in this article. Evolutionary, psychological and symbolic models of culture are marked out too. Cognitive attitude to culture and subject of culturology are defined in a close connection with nearest perspectives of the latter.